

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 6 • Sayı / Issue: 11 • Sayfa / Pages: 89-124

İslâm Tarihi Çalışmalarının Batı'daki Tarihsel Gelişimi Üzerine

On the Historical Development of the Western Studies of Islamic History

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ÇOLAK

İbn Haldun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Ibn Haldun University, School of Islamic Studies, Department of Islamic History and Arts,
İstanbul / Turkey
yasar.colak@ihu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-7932-6155

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 08.05.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 12.07.2019
Yayın Tarihi / Published : 20.09.2019

Atıf Bilgisi / Cite as: Çolak, Yaşar. " İslâm Tarihi Çalışmalarının Batı'daki Tarihsel Gelişimi Üzerine",
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/11 (Eylül 2019): 89-124.
<http://doi.org/10.5281/zenodo.3451372>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
/ This article has been reviewed by two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of
Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <http://dergipark.gov.tr/esoguifd>

İslâm Tarihi Çalışmalarının Batı'daki Tarihsel Gelişimi Üzerine*

Öz ► Batı'da İslâm tarihi çalışmalarının gelişim seyri dört farklı dönemler halinde incelenebilir. Birincisi, teolojik-polemiksel reddiyeler dönemidir. Bu döneme ait eserler kaynaklara dayalı bilgilerden yoksun olup, daha ziyâde, İslâm'a bir din olarak tepki göstermeyi amaçlayan çalışmalardır. Bunu klasik İslâm kaynaklarında sunulan bilgilere bağlı olarak bir anlatı ortaya koymayı amaçlayan tasvirî çalışmalar dönemi takip etmiştir. Üçüncüsü, klasik İslâm kaynaklarının eleştirel analizini önceleyen çalışmaların yapıldığı dönemdir. Dördüncü ve sonuncusu ise tarih inşasında kurtuluş tarihinin ürünü olarak kabul ettikleri İslâmî kaynakların güvenilir olmadığı savunan revizyonistlerin öne çıktığı dönemdir. Revizyonist yaklaşımı benimseyenlerin bir kısmı, İslâmî kaynakları yalnızca edebî tahlillere elverişli metinler olarak görürken, bir kısmı da erken dönem İslâm tarihine ilişkin yapılacak çalışmaların daha ziyade gayrimüslimlere ait hâricî kaynakları esas alması gerektiğini savunmuşlardır. Bu makalenin temel amacı, bu farklı dönemlerin belli başlı temsilcilerini referans olarak Batı'da erken dönem İslâm tarihine ilişkin yapılan çalışmaların tarihi seyri hakkında genel bir panorama çizmektir.

Anahtar kelimeler: Tarihsel eleştiri, Kitâb-ı Mukaddes eleştirisi, revizyonist yaklaşım, edebî analiz, hâricî kaynaklar.

On the Historical Development of the Western Studies of Islamic History

Abstract ► The historical development of the Western studies of Islamic history can be distinguished into four distinct phases. The first phase is the “theological-polemical refutation” period. The works of this period were not based on the authentic source material; rather they aimed to show reaction to Islam as a newly emerging religion. This is followed by a period of descriptive studies that tend to give a coherent picture in line with the traditional accounts of the Muslim scholars. The third is the period of the critical analysis of the classical Islamic sources. The fourth and final phase is described as the period of “revisionist” scholars. Some of them maintain the view that the early history of Islam can scarcely be derived from Muslim sources which they regard as the product of salvation history while the others lean exclusively on the external sources of non-

* Bu çalışma 2006 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunduğumuz *Batı'da İslâm Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Yaklaşımlar: John Wansbrough, Michael Cook-Patricia Crone ve Lawrence I. Conrad Örneği* başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. This article is extracted from doctorate dissertation entitled *Different Methodological Approaches in Western Studies of Early Islamic History: The Case of John Wansbrough, Michael Cook-Patricia Crone and Lawrence I. Conrad*, (PhD Dissertation, Ondokuz Mayıs University, Samsun/Turkey, 2006).

Muslims. The main objective of this survey is to provide a panoramic exposition into the studies of the representatives of these various approaches with regard to the early period of Islamic history. **Keywords:** Historical criticism, Biblical criticism, revisionist approach, literary analysis, external sources.

Extended Summary

The Western studies of Islamic history has a background dating back to the Middle Ages. The main aim of this article is to examine these studies through the fundamental breaking points and different approaches developed within the course of history and provide basic information about the major representatives.

The historical development of Western studies of Islamic history can be classified into four periods respectively: 1) theological-polemical refutations 2) descriptive studies 3) critical analysis of traditional Muslim textual material 4) the revisionist approaches.

The theological-polemical refutations of the Middle Ages were written by those who accepted Christian theology, bearing no concern for consistency and deprived of historical data. The aim of this type of literature was simply to advocate Christianity and to object to the newly founded religion of Islam. The supportive sources of these works were authored by many figures, among them are Nestorian, Monophysite, Eastern Orthodox Christian, Samaritan, Karaite, and Rabbinic Jewish scholars who published in Arabic, Syriac, Armenian, and Latin. The said polemical literature displaying no scientific value signifies an important aspect only for laying the basis for the subsequent scholarly writings.

From the beginning of the 17th century onwards, the Western world started to feel a dire need to familiarize itself with Islam and its history more intimately and explore different aspects of Islamic geography. This need was driven by the colonialist and missionary agenda, paving the way for systematic studies of understanding Islam that outweighed the theological-polemical works of the Middle Ages. In this context, from the beginning of the 17th century to the mid-19th century, a sizeable amount of descriptive works were published in relation to early Islamic history based on the narrative material in the Islamic tradition. It is understood that the Western scholars who produced such descriptive accounts made the following three assumptions: 1) the Holy Quran serves as a documentary source for the life and teachings of the Prophet Muhammad. 2) the akhbar making up the narratives about Islamic origins recorded in Islamic

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

chronicles were reliable and qualified enough to verify what really happened in history. 3) most of the hadiths attributed to the Prophet is a religious literary genre that is separate from historical reports that exist in Islamic chronicles and therefore do not represent sufficient evidential value in order to reconstruct the early Islamic period.

These descriptive works still prevail in the Western academic world. It is noteworthy that this particular approach is adopted especially in preparation of school textbooks. And it is also possible to say that these kinds of popular publications played the most important role in shaping the perception of Islam in the West. Such works address the general audience and meet the need for practical information in the West. However, the scholarship of these authors has been criticized for reproducing accounts found in Islamic sources in Western languages without subjecting them to source criticism.

From the beginning of the 19th century onwards European scholarship on Islam received a tremendous new impetus. In this period descriptive studies were followed by source-critical studies. The fact that the different Muslim textual sources included contradictory historical information regarding the life of Muhammad and the early history of Islam along with reports that were passed down mostly orally for about a hundred years after the death of the Prophet and the subjectivity of the isnad system, which originated to show the references of the reports among other reasons, seem to be very instrumental in generating the source-critical approach among some orientalists to explain what really happened in the early period of Islamic history.

Such an approach was highly influenced by the methodology of textual analysis, which was developed by European and especially German scholars for Biblical studies. Evolutionary theories and progressive understanding of history, which assert that historical incidents can only be explained through their previous events also spurred the emergence of this approach. Franz Leopold Von Ranke (1795-1886), a German historian who is considered the founder of modern source-based history, maintained that the notion of the objective historiography must be grounded in contemporary documents and not secondary narrative reports that were formed in posterior ages. These theories paved the way for the critical studies to be widespread. The orientalists who usually come from philology and the discipline of Biblical criticism applied the same critical methodology they created for analysis of classical literary texts and Biblical

materials to the Islamic historical narratives and raised suspicion upon the historicity of the later classical Islamic sources and shook their authority in historical research in the Western world. Since they did not accept Islam preached by the Prophet Muhammad as a religion of divine origin, such orientalist tended to disregard the ontological relationship which Muslims established through the Islamic sources within the legacy of the revelation and considered the formation of Islam as an extension of the Judeo-Christian community or a social movement in which socio-economic causes were influential.

Towards the end of the 1970s, a new group of researchers emerged who exceeded the limits of skepticism cast by those who apply the historical critical method to the accuracy of classical Islamic sources. The most prominent feature of the self-labeled "revisionists" aka "radical-skeptics" is that they, unlike the Muslim authors and mainstream orientalist, presented a completely different narrative about the early history of Islam, including the process of the codification of the Quran and other early religious and political events. Some of the people from this group considered the classical Islamic sources as merely a literary product. They asserted that based on these sources it is impossible to reconstruct the early history. According to them, these sources would only reveal to us the way in which the early Muslim community comprehend the origins of their divinely guided community as has been recorded in salvation history. While several others argued that works in relation to the early Islamic history must exclusively be based on the external sources written by non-Muslims in Arabic, Syriac, Hebrew, Latin, Armenian, and Coptic.

While revisionists attempted to establish a parallelism between the process of the formation of Islamic sources and the canonization of the Biblical texts, they went to an extreme for totally rejecting the historicity of the first two centuries, which Muslims have set forth within the last fourteen centuries. As they presume different epistemological criteria with regards to the origin and historicity of the Islamic narrative material, it is unlikely that revisionist orientalist and Muslim scholars who adhere to the Islamic paradigm will find common ground.

Keywords: Historical criticism, Biblical criticism, revisionist approach, literary analysis, external sources.

Giriş

Batı'da İslâm tarihi çalışmalarının, Ortaçağların polemiksel reddiyeleriyle başlayıp Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemlerinde toplum ve siyasetin bilgi ihtiyacını karşılamaya yönelik eserlerle devam eden, XIX. yüzyıldan itibaren kaynakların eleştirisine yoğunlaşan akademik çalışmalarla günümüze kadar uzanan köklü tarihi bir geçmişi vardır. Bu makalede Batı'da erken dönem İslâm tarihi çalışmalarının tarihsel gelişimi, yaklaşım olarak temel kırılma noktaları dikkate alınarak incelenecek, belli başlı temsilcileri üzerinden farklı bakış açıları yansıtılmaya çalışılacaktır.

Batı'da İslâm tarihi çalışmalarının gelişim seyri, teolojik-polemiksel reddiyeler dönemi, tasvirici çalışmalar dönemi, kaynak eleştirel çalışmaların yapıldığı dönem ve revizyonist yaklaşımların öne çıktığı dönem olarak dört aşamada incelenebilir. Bu farklı yaklaşımlar, birbirini takip eden dönemlerde ortaya çıksa da birinin tamamen sonlanıp diğerinin başlaması şeklinde gerçekleşmemiş, bir kısmı çeşitli derecelerde aynı anda varlıklarını sürdürmüşlerdir. Meselâ VIII. yüzyılda başlayan teolojik-polemiksel yaklaşım XVIII. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan kaynak-eleştirel yöntemin tesiriyle büyük ölçüde önemini yitirse de, tamamen sona ermemiştir. Bilimsel olarak nitelendirilen muahhar çalışmaların içinde bile polemiksel üsluba rastlamak mümkündür.¹ Günümüzde dahi özellikle İslâm'la ilgili yapay korkular üretmekle meşgul olan çevrelerce benzer üslupla eserlerin yazıldığı bir vakıdır.²

1. Teolojik-Polemiksel Reddiyeler Dönemi

Batı'da, Hz. Peygamber'in hayatı, Râşit Halifelerin askeri ve siyasî faaliyetleri ile fetihleri içine alan İslâm tarihinin teşekkül dönemine ilişkin çalışmaların kökeni ortaçağlara kadar gider. Kiliseye ve Hıristiyan teolojisine bağlı kişilerce yazılan ilk örnekler, tutarlılık veya çelişkilere düşme kaygısı taşımayan, tarihi verilerden yoksun olup, Hıristiyanlığın savunulması ve İslâm'ın karalamasını hedef alan teolojik-polemiksel yazılardan müteşekkildir.³ Bu çalışmaları

¹ Bk. Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, (London, 1820), 9: 320-331.

² Robert Spencer, *The Truth About Muhammad: Founder of the World's Most Intolerant Religion*, (Washington DC: Regnory Publishing, 2006).

³ Daniel J. Vitkus, "Early Modern Orientalism: Representations of Islam in Sixteenth-and Seventeenth-Century Europe", *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe: Perception of Other*, ed. Michael Frassetto et al., (New York: St. Martin's Press, 1999), 208.

destekleyen kaynaklar ise İslâm dünyası içindeki Nestûrî, Monofizit ve Ortodoks Doğu Hıristiyanları ile Sâmirî, Karait ve Rabbânî Yahudilerinin Arapça, Süryânîce, Ermenice ve Latince olarak kaleme aldıkları polemiksel eserlerdir.⁴

İslâm toplumunun hoşgörüsünden yararlanarak Müslümanlarla giriştikleri teolojik tartışmaları kitaplaştıran polemikçi yazarlar, hızlı bir şekilde yayılan İslâm dinine karşı Hıristiyanlığın üstünlüğünü ortaya koymak istemişlerdir. Bu yüzden eserlerinde Kur'ân, İslâm dinî ve Hz. Peygamber'le ilgili hakarete varan pek çok ifade ve görüşe yer vermişlerdir. Müslüman toplumu tanımlamak için "Sarasinler" (Saracens)⁵, "Mağripliler" (Moors), "Araplar" "Türkler", "Hacerîler" (Hagerenes) "Putperestler" (Pagans) gibi sıfatlar kullanmışlardır.⁶ Richard W. Southern, "cehalet çağı" olarak tanımladığı bu dönemde yazılan kitapların bilim ve objektiflik ruhundan çok uzak olduğunu belirtmiştir.⁷ Yaşayan önemli Amerikalı İslâm tarihçilerinden Fred M. Donner ise söz konusu polemiksel çalışmaların bilimsel bir vasfının olmadığını ancak daha sonraki yüzyıllarda gerçekleştirilen bilimsel araştırmalara arka plan teşkil etmesi itibarıyla önem arzettiğini belirtmiştir.⁸

Batı'daki polemiklere ilham veren en eski kaynaklara örnek vermek gerekirse, VIII. yüzyılda yaşamış Yuhannâ ed-Dımaşkı'nın (ö. 750) İslâm'a dair yazdığı *De Haeresibus* (*Sapkınlar*) adlı eserini zikredebiliriz.⁹ Bunun yanı sıra Theophanes the Confessor'un (ö. 818) *Chronographia*'sı da erken Bizans dönemine ait polemiklere verilebilecek örneklerdendir. Ünlü Oryantalist Arthur Jeffery, (1892-1959) "eleştiri öncesi" olarak nitelendirdiği bu dönemde yapılan çalışmalar çerçevesinde şu örnekleri zikretmektedir: Sir Walter Raleigh'in (1552-

⁴ Polemik türü eserlerle ilgili bk. Robert O. Hoyland, "The Earliest Christian Writings on Muhammad: an Appraisal", *The Biography of Muhammad*, ed. Harald Motzki, (Leiden: Brill, 2000), 277-288.

⁵ Grekçe Sarakenos/Latince Saracenus kelimelerinden türetilmiş bir kelime olup, Batılılar tarafından Araplar'ı ve genel olarak müslümanları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Bk. Cengiz Tomar, "Sarasinler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 116.

⁶ John Victor Tolan, "Introduction", *Medieval Christian Perceptions of Islam: a Book of Essays*, ed. John Victor Tolan, (New York: Garland, 1996), 11-12.

⁷ Richard W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages*, (Cambridge: Harvard University Press, 1978), 28.

⁸ Fred M. Donner, "Modern Approaches to Early Islamic History", ed. C. Robinson, *The New Cambridge History of Islam*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 1: 625.

⁹ Bu konuda bk. Dr. İsmail Taşpınar, "Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkı (649-749) ve İslâm", *Marmara Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2001/2): 23-54 .

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

1618), *Life and Death of Mohamet'i* (London: 1637); Humphrey Prideaux'un (1648-1724), *La Vie de Mahomet, ou l'on découvre amplement la verité de l'imposture'u* (Amsterdam, 1698); Heinrich Hottinger'in (1620-1667), *Historia Orientalis'i* (Zurich, 1651), Louis/Ludovico Marraccio'nun (1612-1700), *Refutatio'su* (Padua, 1698); Adrian Reyland'in (1676-1718), *de Religione Mahommedica'ı* (Utrecht, 1704); Henri Comte de Boulainvilliers'in (1658-1722), *La vie de Mahomed: avec des réflexions sur la religion mahometane, & les coutumes des musulmans'ı* (London, 1731), Jean Gaigner'in (1670-1740), *Vie de Mahomet'i* (Amsterdam, 1748).¹⁰

2. Tasvirci Çalışmalar Dönemi

XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma sürecine girmesi, Batı düşüncesinde yeni açılımlara kapı aralamış, tabii din anlayışı kabul görmeye başlamış, bunun önemli bir sonucu olarak polemiksel yaklaşımı tetikleyen farklı din mensuplarını Hıristiyanlıktan sapmış topluluklar olarak görme fikrinden giderek vazgeçilmeye başlanmıştır. Diğer dinlere ilişkin benimsenen bu yeni bakış açısı Batı İslâm çalışmalarını da etkilemiş, Hz. Peygamber'in hayatı ve nübüvvet görevi ile İslâm'ın erken yıllarıyla ilgili teolojik ve polemiksel tartışmaları aşan anlamaya yönelik daha sistematik çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde İslâm çalışmalarını tetikleyen bir gelişme de, sömürülmek istenen yahut Hıristiyanlaştırılmak istenen ülkelerin dinî, tarihi ve coğrafyası hakkında sıhhatli bilgilere duyulan ihtiyaç olmuştur. Söz konusu ihtiyaca yönelik olarak, bir yandan Müslüman toplumlarla farklı sebeplerle doğrudan temas kuran Batılı tüccarlar, denizciler, seyyahlar, devlet adamları ve misyonerler tarafından yapılan ve birinci elden gözlemlere dayalı bilgiler kitaplaştırılırken, diğer yandan Paris, Roma, Leiden, Cambridge ve Oxford'da kurulan dil okulları ve enstitülerden¹¹ yetişen uzmanlarca İslâm'ın temel kaynaklarının tahkik ve tercüme faaliyeti başlatılmıştır.¹² Bahse konu okullar sayesinde Batı'da, Müslümanların inanç ve tarihleriyle doğrudan ilgili

¹⁰ Arthur Jeffery, "The Quest for Historical Muhammad", *The Quest for Historical Muhammad*, ed. Ibn Warraq, (New York: Prometheus Books, 2000), 343.

¹¹ Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslâm*, trc. Celal A. Kanat, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1994), 31-32, 56-57.

¹² Barthélemy d'Herbelot'in (1625-1695) *Bibliothèque orientale* adlı eseri bu çerçevedeki önemli çalışmalardan olup, farklı dillerde pek çok kez neşredilmiştir.

olan İslâmî kaynaklara başvurarak araştırma yapabilecek ilim adamlarının yetişmeye başladığı görülmüştür.¹³

Bunun neticesinde XVII. yüzyılın başlangıcından XIX. yüzyılın ortalarına kadar Batı'da İslâm tarihi alanında İslâmî kaynaklarındaki rivâyet malzemesine dayanılarak pek çok eser neşredilmiştir. Donner, bir kısım oryantalistin zihinlerinde oluşturdukları formata uygun düşen İslâmî rivâyetleri kronolojik bir şekilde yan yana getirmek suretiyle gerçekleştirdikleri çalışmaları “tasvirî/deskriptif” olarak nitelendirmiştir.¹⁴ Richard Martin, zamansal ve mekânsal bağlamda İslâm'ın doğuşu, Hz. Muhammed'in hayatı, Kur'ân'ın tarihi, ilk dönem İslâm toplumunun oluşumu ile ilgili geleneksel İslâmî anlatıyı kabul etmelerinden ötürü, bu gruba giren oryantalistlerle Müslüman İslam tarihçileri arasında tarih yazıcılığı anlamında yaklaşım benzerliğinin olduğu ileri sürmüştür.¹⁵ Revizyonist İslâm tarihçisi Patricia Crone (1945-2015) söz konusu benzerlikten hareketle bu kategoriye giren eserleri ironik olarak “modern dillerde modern başlıklarla süslenmiş İslâmî kronikler” olarak nitelendirmiştir.¹⁶

Donner ise tasvirî türden çalışmalar yapanların kaynaklarla ilgili şu üç öncülden hareket ettiklerini vurgulamıştır: 1- Kur'ân-ı Kerim, Hz. Muhammed'in hayatı ve öğretileri için vesika değeri taşımaktadır. 2- İslâm'ın orijini ile ilgili İslâmî kroniklerin içerdiği haberler gerçekte ne olduğunu ortaya koymada güvenilir niteliktedir. 3- Hz. Peygamber'e atfedilen birçok hadis, kroniklerin içerdiği tarihî haberlerden farklı dinî edebiyat kategorisine girmektedir ve bu nedenle erken dönem İslâm tarihini inşâ çalışmalarında elverişli delil olarak görülmezler. Donner'e göre hadislerin tarihi olaylar için delil olarak kabul edilip edilmeyeceği hususu, tasvirî yaklaşıma sahip Batılılarla Müslümanlar arasındaki ayrışma noktalarından biridir.¹⁷ Revizyonist çizgideki oryantalistlerden Gerald R. Hawting'e göre tasvirî tarzda çalışmalar yapan Batılı araştırmacıların Müslümanların bakış açısını kabul etmelerinin esas sebebi, İslâm kaynaklarında yer alan rivâyetlerin, Hz. Muhammed'in hayatı, yaşadığı tarihsel ortam, aldığı

¹³ Donner, “Modern Approaches to Early Islamic History”, 627.

¹⁴ Fred M. Donner, *Narratives of Islamic Origins*, (Princeton-New York: The Darwin Press, 1998), 5.

¹⁵ Richard C. Martin, “İslâm Çalışmalarının Tarihi”, *Batı'da Din Çalışmaları*, trc. Ömer Mahir Alper (İstanbul: Medipol Yayınları, 2002), 214.

¹⁶ Patricia Crone, *Slaves on Horses: The Evolution of the Islamic Polity*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), 13.

¹⁷ Donner, *Narratives of Islamic Origins*, 6.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

vahiyler ve ölümünden sonraki olaylar hakkında çok açık ve oldukça ayrıntılı bilgiler sunması, buna mukabil gayrimüslimlere ait kaynaklarda yer alan delillerin çok dağınık, muğlak ve yetersiz olmasıdır.¹⁸

İngiliz Simon Ockley (1678-1720), erken dönem İslâm tarihi alanına giren konularda İslâmî kaynaklara dayalı olarak tasvirî üslupla kitap yazmış Batılı tarihçilere verilebilecek tipik bir örnektir. Doğu dilleri üzerine çalışan ve Cambridge Üniversitesindeki Arapça kürsüsünde Profesörlük yapan Ockley, 1708-1718 tarihleri arasında, Hz. Peygamber ve sahâbîlerin hayatından başlayarak Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın ölümüne kadar geçen zamanın tarihini anlatan *The History of the Saracens* (London, 1857) adlı iki ciltlik bir eser yazmıştır. Ockley bu eserinde Taberî'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* u ile İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserinin yazma nüshalarından yararlanmışır. Oryantalist Derek Hopwood'e göre Ockley'in bu eseri İslâm tarihi çalışmalarına önemli katkıda bulunan öncü eserler arasında yer almaktadır.¹⁹

Tasvirî yaklaşımı benimseyen bir diğer isim de İngiliz tarihçi ve siyaset adamı Edward Gibbon'dur (1737-1794). Gibbon'un en önemli çalışması 1776-1788 yılları arasında 6 cilt olarak neşredilen *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* adlı eseridir. Gibbon bu eserinin L-LII. bölümlerinde, Arabistan ve sakinleri, Hz. Muhammed'in doğumu, karakteri, doktrini, Mekke ve Medine'de İslâm'ı tebliği, dini kılıçla yayması, Arapların gönüllü veya gönülsüz olarak onun dinine teslimiyetleri, ölümü, yerine geçenler, soyundan gelenlerin iddiaları ve bahtları, Arapların İran, Suriye, Mısır, Afrika ve İspanya'yı fetihleri, Halifelerin İmparatorluğu, Müslümanların idaresindeki Hıristiyanların durumu gibi belli başlı konuları ele almıştır. Gibbon bu bölümü yazarken polemik türü kaynaklara çok itibar etmemiş, büyük ölçüde Hıristiyan Arap tarihçi İbnü'l-Amîd el-Mekîn'in (1205-1273) *Historia Saracenicâ'sı*,²⁰ İslâm dünyasında Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Yuhannâ Mâr Grigorius b. Tâciddîn Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malatî diye bilinen Gregory Bar Hebraeus'un (1226-1286) *Historia Orientalis*'i, Ebü'l-Fidâ' el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî'nin (1273-1331) *Târîhu Ebi'l-Fidâ* eserinin Latinceye

¹⁸ Gerald R. Hawting, "John Wansbrough, Islam, and Monotheism", *The Quest for the Historical Muhammad*, ed. Ibn Warraq, (New York: Prometheus Books, 2000), 515.

¹⁹ Derek Hopwood, "An Approach to Islamic History", *British Society for Middle Eastern Studies* 7 (1980): 25.

²⁰Bu eser el-Mekîn'in *el-Mecmû'u'l-mübârek* adlı eserinin ikinci kısmının Thomas Erpenius ve J. Golius tarafından Latinceye tercümesidir.

çevirisi olan *Annales Molemic'i*, Barthélemy d'Herbelot'in (1625-1695) *Bibliothèque orientale'si* ve daha önce atıfta bulunduğumuz Simon Ocle'yin *The History of Saracens'i* ile gezginler tarafından kaleme alınmış seyahatnamelere dayanmıştır.²¹ Richard Martin, Batı'da geç dönemde İslâm tarihi çalışmalarında yaygınlaşan Mekke ve Medine'deki Muhammed şeklindeki ayırımın ilkin Gibbon tarafından yapıldığına işaret eder.²² Gibbon geçmişteki tarihi hadiseleri incelerken anlattığı olaylarla eş zamanlı olmayan muahhar kaynakları delil olarak kullanmakta bir mahzur görmemiştir. Gibbon'un tarihçiliği üzerine bir makale neşreden Arnaldo Momigliano, onun, tarih araştırmalarında kullandığı geniş kaynakların mukayesesinde yüzeysel kaldığını ve kaynak eleştirisinde bir yöntem geliştiremediğini vurgulamıştır.²³ Gibbon'un tasvirici araştırmacılar grubuna dâhil edilmesinin sebebi de budur.

Bu çerçevede atıfta bulunulması gereken bir başka oryantalist tarihçi İskoç asıllı İngiliz Sir William Muir'dir (1819-1905). Muir, önce Sanskrit dili ve edebiyatı üzerine uzmanlaşmasına rağmen bilâhare İslâm araştırmalarına yönelmiş ve gerçek şöhretini bu alanda elde etmiştir. İslâm tarihi alanında ilk neşirini 1858-1861 yılları arasında *The Life of Mahomet* isimli dört ciltlik eseriyle gerçekleştirmiştir. Bu eserinde ağırlıklı olarak temel İslâm kaynaklarını kullanmış olmasına rağmen, zaman zaman söz konusu kaynaklardaki anlatıların dışına çıkarak, saldırgan bir dille Hz. Peygamberin risâlet misyonu, şahsiyeti, vahyin mahiyeti vb. konular hakkında birtakım eleştiri ve ithamlarda bulunmuştur. Martin'in ifadesiyle, "Hz. Muhammed'i ve kurmuş olduğu dini evanjelik Hristiyanlık için bir tehlike" olarak göstermeye çalışmıştır.²⁴ Muir bilâhare Râşid Halifelerden başlayarak Emevî ve Abbâsî Halifelerini de içine alan *The Caliphate, its Rise, Decline, and Fall* isimli kitabı tasvirî bir tarzda kaleme almıştır. Muir, söz konusu çalışmalarında Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere Vâkidî (ö. 207/823), İbn Hişâm (ö. 218/833), İbn Sa'd (ö. 230/845) ve Taberî (ö. 310/923) gibi erken dönem İslâm tarihi kaynaklarından faydalanmıştır. Bilal Gökçir'a göre misyonerlik de yapmış olan Muir'in çalışmaları üç noktada önem arz etmektedir. Birincisi, eserinde misyonerlik görevi ve kolonyal amaçlar ile ilmi kaygıları bir araya getirmeye çalışmıştır. İkincisi, Batı'da orijinal İslâm kaynaklarına dayanarak

²¹ Donner, *Narratives of Islamic Origins*, 6-7.

²² Martin, "İslâm Çalışmalarının Tarihi", 210.

²³ Arnaldo Momigliano, "Gibbon's Contribution to Historical Method", *Historia* 2 (1954): 450-51.

²⁴ Martin, "İslâm Çalışmalarının Tarihi", 212.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

ilk siyer çalışmasını gerçekleştirmiştir. Üçüncüsü ise müteakip nesil İslâm araştırmacıları üzerinde çok güçlü tesiri olmuştur.²⁵

Yukarıda atıfta bulunduğumuz oryantalistlerden başka İngiliz şarkiyatçı Aloys Sprenger'in (1813-1893) *The Life of Mohammad*'i;²⁶ Hollandalı Christiaan Snouck Hurgronje'nin (1857-1936) *Mohammedanism*'i; David Samuel Margoliouth'un (1858-1940) *Mohammed and the Rise of Islam*'i; Philip K.Hitti'nin (1886-1978) *History of Arap*'i; Edmund Von Grunebaum'un (1909-1972) *Classical Islam*'i; Albert Hourani'nin (1915-1993) *A History of Arab People*'i; Maxime Rodinson'un (1915-2004) *Mohammed*'i; Ira Lapidus'un *A History of Islamic Societies*'i; Hugh Kennedy'nin *The Prophet and Age of Calphates*'i ve Francis Edward Peters'in *Muhammad and Origins of Islam*'i da tasvirî bir üslupla kaleme alınmış olan nitelikli çalışmalara verilebilecek örneklerdendir.²⁷

İslâmî rivâyetlere dayanarak tasvirî tarzda yapılan çalışmalar Batı'da hala varlığı sürdürmektedir. Özellikle ders kitabı olarak tasarlanan çalışmalarda bu yaklaşımın tercih edildiği görülmektedir. Popüler özelliği de bulunan bu türden eserlerin Batı toplumunda İslâm'la ilgili algının şekillenmesinde en fazla katkıyı sağladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Martin Lings (1909-2005)²⁸ gibi mühtediler ile Asma Asfaruddin²⁹ gibi Batı üniversitelerinde çalışan Müslüman tarihçiler tarafından yazılan siyer kitapları ile Annemarie Schimmel³⁰ (1922-2003) gibi Müslümanların hissiyatını dikkate alan antropolojik yaklaşım sergileyenlerce yazılan eserlerin de tasvirî tarzda örnekler olduğunu ifade edebiliriz. Netice itibarıyla burada zikri geçen yahut bu kategori içinde değerlendirilebilecek araştırmacıların, mevcut İslâmî kaynaklara dayanarak İslâm'ın erken döneminin

²⁵ Bilal Gökkır, *Western Attitudes to the Origins of the Qur'an: Theological and Linguistic Approaches of Twentieth-Century English-Speaking Scholars from William Muir to William Montgomery Watt*, (Doktora Tezi, The University of Manchester, Department of Middle Eastern Studies, 2002), 57.

²⁶ Lawrence I. Conrad, "Editor's Introduction", *The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors*, Josef Horotvitz, (Princeton-New Jersey: The Darwin Press, 2002), 15-16.

²⁷ Donner, *Narratives of Islamic Origins*, 7-8.

²⁸ Martin Lings, *Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources*, (New York: Inner Traditions International Ltd., and Hertfordshire, UK:George Alan and Unvin, 1983).

²⁹ Asma Asfaruddin, *The First Muslims: History and Memory*, (London: Oneworld Publications, 2013).

³⁰ Annemarie Schimmel, *And Muhammad Is His Messenger: The Veneration of the Prophet in Islamic Piety*, (Chappell Hill: North Caroline University Press, 2014).

tarihinin yazılabileceğine ilişkin iyimser bir tavra sahip olduklarını söyleyebiliriz.³¹

3. Kaynak-Eleştirel Çalışmalar Dönemi

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren İslâmî kaynaklara aşinalık artınca erken dönem İslâm tarihi hakkında tasvirici bir üslupla yazan oryantalistlerin İslâmî kaynakların belgesel değerini abarttıklarına ilişkin düşünceler oryantalistler arasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Kaynaklardaki birbiriyle çelişkili rivâyetlerin varlığı, rivâyetlerin bir dönem şifâhî olarak nakledilmesi, rivâyetlerin kaynağını göstermek amaçlı geliştirilen isnad sisteminin sübjektiviteye açık olması vb. sebepler, oryantalistlerin bir kısmını kaynaklardaki rivâyet malzemesini tarihsel eleştirel kriterlerle analiz ederek geçmişte gerçekte ne olduğunu ortaya koymaya dönük çalışmalara sevk etmiştir.³² Kuşkusuz bu farklı yaklaşım bir dizi dinî, sosyal ve kültürel sâiklerle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu noktada kısaca da olsa söz konusu gelişmenin tarihi arka planına değinmek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır:

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Batı'da doğayı, toplumu ve tarihi, canlıları ve ekonomik ilişkileri evrimci ve eleştirel bakış açısıyla okuma ve açıklama biçimi hâkim bir eğilim hâline gelmiştir. Bunun, kutsal metinleri okuma biçiminden dinin kökenlerini insan merkezli izaha uzanan geniş alanda bir dizi yansımaları olmuştur. Tarihsel eleştirinin paradigmaları doğrultusunda edebiyat ve sanat klasiklerine uygulanan yorumlama teknikleri, kutsal metinlere uyarlanmış, bu yolla biçim, kaynak, redaksiyon ve metin eleştirisi gibi muhtelif kaynak kritik tekniklerini kullanan ve metinlerin ilahî kaynaklı olup olmamasına önem vermeyen Kitâb-ı Mukaddes tenkitçiliği geleneği oluşmuştur.³³ Bu gelenek içinde yapılan çalışmalar sonucunda, bağımsız yazarlar tarafından oluşturulmuş Eski ve Yeni Ahit metinlerinin o zamana kadar yaygın olarak belirlenen tarihi yeniden yazılmış söz konusu metinlerin uzun bir sürece yayılan bir derleme faaliyetinin neticesinde oluştuğu fikri savunulmaya başlanmıştır. Jonathan Brown, bu çalışmalar neticesinde Batı'da dinin kurucu metinlerinin sıhhatine karşı genel kuşkucu bir tavrın geliştiğini, tarihsel-eleştiri yöntemiyle kaynaklardaki bilgilerin hangi döneme ait gelişmelerle ilgili olduğunun tespit

³¹ Andreas Görke, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Hz. Muhammed'in Araştırılmasında Beklentiler ve Sınırlar", trc. Fatma Kızıl, *Yalova Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015): 216.

³² Donner, "Modern Approaches to Early Islamic History", 629-630.

³³ Bernard Lewis, "The Study of Islam", *Encounter* 38 (1972): 35.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

edilebileceğine ilişkin kanaatin yaygınlık kazanmaya başladığını vurgulamıştır.³⁴ Ayrıca Batı'da geçmişe ait tarihi olayların ancak daha önceki olaylara dayanılarak izah edilebileceği fikri de genel kabul görmeye başlamış,³⁵ modern tarih bilimin kurucusu olarak anılan Alman tarihçi Franz Leopold von Ranke'in (1795-1886) savunduğu objektif tarih yazımının daha sonraki dönemlerde oluşturulmuş ikinci dereceden ihbârî kaynaklara değil, bilgi verdiği olaylarla eş zamanlı belgelere dayandırılması gerektiğine ilişkin görüşler de tarih yazıcılığının temel ilkesi haline gelmiştir.³⁶

Batı'da yaygın olan bu fikirler XIX. yüzyıl sonrası Batı İslâm çalışmalarına yön vermiş, filoloji ve Kitâb-ı Mukaddes tenkitçiliğinden gelen oryantalistler, klasik edebî metinleri ve kutsal kitapları tahlil için geliştirdikleri eleştirel yöntemi İslâmî rivâyet malzemesinin gelişim sürecini izah ederken kullanmışlardır.³⁷ Ünlü tarihçi Albert Hourani'nin de vurguladığı gibi, XIX. yüzyılda Batı'da İslâm araştırmaları adı altında ayrı bir disiplin ortaya çıkmış, bu araştırmaların yapıldığı dönemde geçerli olan kültürel tarih, dinleri doğası ve gelişimi, kutsal kitapların anlaşılma yollarına ilişkin fikirler yapılan araştırmalara yön vermiştir.³⁸ Bu dönemde İslâm kaynaklarının tarihselliğine ilişkin konular öncelik kazanmıştır.

Donner, gelişen kaynak eleştirel yaklaşımı benimseyen oryantalistlerin bir takım varsayımlara dayandığını ileri sürmüştür. Bunlardan birincisi, mevcut rivâyet malzemesinin erken dönem İslâm tarihine ilişkin bir takım sahih bilgileri içermesidir. Ancak bu bilgiler güvenilir olmayan rivâyet malzemesiyle iç içe geçmiştir. İkincisi, gayrimüslim müelliflerce Arapça, Süryânîce, Yunanca, Ermenice ve Kıptîce yazılan kitaplar, İslâmî rivâyet malzemesinin güvenilir olup olmadığını sınamak için başvurabileceğimiz bağımsız kaynaklardır. Üçüncü ve dördüncü varsayım hadislerin erken dönem İslâm tarihinin inşâsında marjinal öneme sahip olduğudur. Bu bakış tasvirî yaklaşım sahiplerinde de bulunmaktadır.

³⁴ Jonathan Brown, *Hadith Muhammad's Legacy in the Medieval and Modern World*, (Oxford: One World, 2009), 203

³⁵ Ömer Mahir Alper, *Batı'da Din Çalışmaları*. 211.

³⁶ Felix Gilbert, "What Ranke Meant", *The American Scholar* 56/3 (1987): 393; Hoowood, "An Approach to Islamic History", 25.

³⁷ Maxime Rodinson'un "Batılı entelektüeller arasında, tüm dinleri kendilerinin aşına oldukları Yahudi-Hıristiyan model çizgisinde görmek gibi doğal bir eğilim vardır", şeklindeki tespiti de meselenin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bk. Bustami M. S. Khir, "Islamic Studies Within Islam: Definition, Approaches and Challenges of Modernity", *Journal of Beliefs&Values* 58/3 (2007), 258.

³⁸ Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslâm*, 18.

Hadisler tarihsel dokümandan ziyâde dinî ve siyasî mülahazalarla sonradan şekillendirilmiştir.³⁹ Batı İslâm çalışmalarında takip edilen metodolojiler üzerine yazıları ile kadim Arap kültürleri üzerine arkeolojik araştırmalarıyla tanınan Judith Koren ve Yehuda D. Nevo da, kaynak eleştirel çalışmalar yapanların temel varsayımları konusunda benzer noktalara dikkat çekmişlerdir.⁴⁰

Bu yaklaşımın temsil yönü yüksek örneklerine gelince; Arthur Jeffery, Alman oryantalist Gustav Weil'i (1808-1889) tarihsel eleştiriye İslâm tarihi ile ilgili malzemeye tatbik eden ilk isim örnek olarak zikretmektedir.⁴¹ IX. yüzyıl Alman tarih geleneği içinde yetişmiş ve daha önce atıfta bulunduğumuz ünlü tarihçi Ranke'nin öğrencileri arasında yer alan Weil, Heidelberg şehrinde sırasıyla Rabbinik Yahudilik teolojisi, tarih ve Arapça dersleri almış, Cezayir, Kahire ve İstanbul'da dil eğitimi görmüş, doktorasını tamamladıktan sonra 1861 senesinde Heidelberg Oryantal Diller Kürsüsü'ne başkan olarak atanmıştır. İslâm tarihi çalışmalarına odaklanmış, bu alandaki ilk çalışması erken dönem Arap şiiri üzerine olmuştur.⁴² İslâm tarihinin en eski kaynaklarından İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye'sini* Almancaya çevirmiştir. Bilahare Hz. Peygamber'in sîretini konu alan *Muhammed der Prophet, Sein Leben und Lehre* adlı eseri telif etmiştir. Söz konusu eserde Arapça kaynaklardan, özellikle o dönemde yazma halindeki İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) eserinden, Nüreddin el-Halebî'nin (ö. 1044/1635) *İnsânü'l-uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn es-Sîretü'l-Halebiyye* adlı kitabından yararlanmışır.⁴³ Weil, bundan başka 1846-1862 yılları arasında *Geschichte der Califen* adlı beş ciltlik geniş hacimli bir eser daha kaleme almış, bu eserde o zamana kadar yayınlamış veya yayınlanmamış pek çok tarih kaynağını tanıtmıştır. İlk dönem olaylarıyla ilgili genellikle Taberî'nin Ebû Mihnef'ten yaptığı nakillere dayanmış, kaynak kritiğine başvurarak Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler dönemine ilişkin mevcut kaynaklardaki bilgilerin siyasî ve mezhepsel ihtilafların gölgesinde kaldığı hususuna dikkat çekmiştir.⁴⁴

³⁹ Donner, *Narratives of Islamic Origins*, 9-10.

⁴⁰ Judith Koren -Yehuda D. Nevo, "Methodological Approaches to Islamic Studies", *Der Islam* 68 (1991): 88-89.

⁴¹ Arthur Jefferey, "The Quest of the Historical Mohammed", 344.

⁴² Gustave Weil, *Die poetische Literatur der Araber vor und unmittelbar nach Momammed. Eine historisch-kritische Skizze*, (Stuttgard und Tübingen, 1837).

⁴³ Conrad, "Editor's Introduction", 15.

⁴⁴ Hopwood, "An Approach to Islamic History", 25-26.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

Modern araştırmalarda kaynak tenkidi yöntemine başvuran İslâm tarihçileri arasında Leiden Üniversitesinin en önemli Arap filologlarından olan Michael Jan de Goeje'nin (1836-1909) ismi ilk sıralarda zikredilmektedir.⁴⁵ Goeje, ünlü İslâm Tarihçisi Reinhart P. A. Dozy (1820-1883) ve Theodoor Willem Juynboll'un (1966-1848) öğrenciliğini yapmıştır. Belâzürî'nin *Fütûh'ul-büldân*'ı, Ya'kübî'nin *Kitâbü'l-Büldân*'ı, Mes'ûdî'nin *Kitâbü't-Tenbîh ve'l-işrâf*ı ve Taberî'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*'i gibi İslâm tarihi ve coğrafyasıyla ilgili pek çok yazmanın neşrini gerçekleştirmiştir. Goeje, 1864' de neşrettiği *Mémoire sur la Conquête de la Syrie* isimli eserde, Belâzürî'nin *Fütûh'ul-büldân*'ında yer alan rivâyetlere dayanarak Suriye'nin fethini değerlendirmiştir. Bu çalışmasında bolca kaynak eleştirisini yapmış, Medine ekolünün tarihçileri olan İbn İşhâk (ö. 151/768) ve Vâkidî'den (ö. 207/823) gelen rivâyetlere daha fazla itibar etmiş, her iki müellifin verdiği kronolojinin Süryânîce ve Yunanca kaynaklarda yer alan kronolojiye uygunluk arz ettiğini ileri sürmüştür. Goeje buna mukabil Kûfe asıllı Seyf b. Ömer et-Temîmî'nin (ö. 180/796) rivâyetlerini ise daha az güvenilir bulmuştur.⁴⁶

Kaynak-eleştirel yaklaşımın önde gelen başka bir temsilcisi ise Alman Julius Wellhausen'dur (1844-1918). Wellhausen, Göttingen Üniversitesinde teoloji tahsili yapmış, aynı üniversitede Eski Ahit tarihçisi olarak dersler vermiştir. Şöhretini borçlu olduğu Eski Ahit üzerine yaptığı çalışmalarda, Eski Ahit'in ilk beş kitabının (Pentateuch) dört farklı kaynağa dayandığını, birbirinden bağımsız hikayelerin radaktörler tarafından yapılan müdahalelerden sonra son hâlini aldığını ileri süren bir hipotez (Documentary Hypothesis) ortaya atmıştır.⁴⁷ Wellhausen çalışmalarını bilâhare İslâmoloji alanına kaydınca, tarihsel-eleştirel metodu İslâm'ın ilk dönemleriyle ilgili tarihi rivâyetlerin değerlendirilmesinde kullanmaya başlamıştır. Bunu en bariz şekilde *Prolegomena zur ältesten Geshichte des Islams (İslâmın En Eski Tarihine Giriş)* ve *Das Arabische Reich und sein Struz (Arap Devleti ve Sükûtu)* adlı kitaplarında uygulamıştır. Wellhausen yaşadığı dönemde yeni neşredilen Taberî'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*'u üzerinde de çalışmalar yapmış, fetihlerle ilgili en önemli kaynaklarından olan Seyf b. Ömer rivâyetlerinin tahlilini yapmıştır. O, Medineli tarihçilerden İbn İşhâk ve Vâkidî'nin rivâyetleriyle mukayese edildiğinde Iraklı Seyf b. Ömer'in rivâyetlerinin güvenilir olmadığı sonucuna varmıştır.

⁴⁵ Donner, *Narratives of Islamic Origins*,10.

⁴⁶ Donner, *Narratives of Islamic Origins*, 10.

⁴⁷John Barton- John Muddiman, *The Pentateuch*, (Oxford: Oxford University Press, 2010),18.

Wellhausen bazı râvileri Medine, Kûfe, Basra, Suriye ve Horasan gibi muhtelif İslâm ilim merkezlerinin tarih ekollerinin temsilcisi gibi tasnif etmiş, Medine Tarih Ekolü'ne mensup râvilerin rivâyetlerini, Irak Tarih Ekolü'ne göre daha güvenilir bulmuştur. Ona göre Irak ve Medine dışındaki ekoller zamanla, özellikle Emevîlerin lehinde gözükken Suriye ekolü, Abbâsîlerin iktidarıyla büyük ölçüde yok olmuştur.⁴⁸

Gerek Goeje gerekse Wellhausen Hz. Peygamber dönemiyle fazla ilgilenmemiş, her ikisi de eserlerinde daha ziyâde *ridde*, erken dönem İslâm fetihleri, ilk iç savaş ve Emevîler tarihine dair konulara yer vermişlerdir. Wellhausen'un eserlerinin kendinden sonra gelen Alman şarkiyatçı Carl Heinrich Becker (1876-1933), Leone Caetani (1869-1935) ve Carl Brockelman'ın (1868-1956) üzerinde etkili olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁹ Becker, İslâm'ın, Ortadoğu'da Arap fetihlerinden önce başlayan ve fetihlerle birlikte yoğunlaşan sosyal ve kültürel değişimlerin bir ürünü olarak ve bir süreç sonunda ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Ona göre İslâm, Arap fetihçilerin yerli halklarla karşılıklı ilişkileriyle yavaş yavaş gelişerek son şeklini almış, bu süreçte İslâm, Yahudi ve Hıristiyan gelenekleri arasında bir etkileşim gerçekleşmiştir.⁵⁰ İtalyan tarihçi Leone Caetani ise tarihi olaylarla ilgili orijinal anlatımların kitaplarda birbirine karıştığı kanaatiyle, bunları tefrik etmeye ve doğru bir kronoloji oluşturmaya çalışmıştır. Bu yaklaşımını 1905-1925 yılları arasında yazdığı *Annali dell'Islam* adlı eserinde sergilemiştir. Söz konusu eserinde İslâm'ın ilk kırk yılına ilişkin konulara temas etmiş, kaynakların tarihi değeri ve güvenilirliği problemiyle de ilgilenmiştir.⁵¹

Kaynak eleştirisini ileri aşamalara taşıyan önemli bir şarkiyatçı ise Ignaz Goldziher'dir (1850-1921). Goldziher, İslâm araştırmalarını sistemleştiren bir

⁴⁸ Rudolph Kurt, "Wellhausen as an Arabist: Julius Wellhausen and his Prolegomena to the History of Israel, *Semta* 25 (1983): 112-115.

⁴⁹ Remzi Avcı, *Alman Oryantalizmi: Carl Heinrich Becker ve Martin Hartmann Örneğinde Osmanlı Toplum ve Söylemi*, (Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin 2018), 54

⁵⁰ Jawid A. Mojadedi, "Taking Islam Seriously: The Legacy of John Wansbrough", *Journal of Semitic Studies* 45 (2000): 107.

⁵¹ Donner, Caetani'nin az bilinen 1912-23 yılları arasında yazdığı ve Hz. Peygamber döneminden 132/750 yılına kadar geçen dönemi kapsayan 5 ciltlik *Chronographia Islamica* adlı bir eserine atıfta bulunur ve bunun çok faydalı bir kaynak olduğunu, yazarın bu çalışmasını 922/1517 tarihe kadar genişletmek istemekle birlikte bunu başaramadığını belirtmektedir. Donner, *Narratives of Islamic Origins*, 12, dp. 22.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

bilim adamı olarak bilinir.⁵² Bir Macar Yahûdisinin oğlu olan Goldziher, Budapeşte’de ilk din eğitimini tamamladıktan sonra Almanya’nın Berlin ve Leipzig şehirlerine giderek Arap ve Sâmi diller filolojisi okumuş, orada Alman tarih felsefesine vukûfiyet kesbetmiştir. Özellikle reformist Yahudi teoloğu Abraham Geiger (1810-1874), dilbilimci David Frideric Strauss (1808-1874) ve Ferdinand Christian Baur’dan (1792-1860) çok istifade etmiştir. Goldziher bilâhare mitolojiyle ilgilenmeye başlamış, 1876 yılında *der Mythos bei den Hebraern* adlı bir kitap neşretmiş, bu kitapta kadim İbrânîlerin mitler üreterek kutsal kitaplarına dahil ettiklerini, bunların ancak kutsal kitap tenkitçiliğiyle ayrıştırılabileceğini ileri sürmüştür. Goldziher İslâmoloji alanında çalışmaya karar verince Almanya’da öğrendiği kaynak-eleştirel metodu öncelikle hadis malzemesi üzerinde tatbik etmiştir.

Ona göre Kitâb-ı Mukaddes metinlerinde olduğu gibi, hadis rivâyetlerinin arkasında da şifâhî bir gelenek vardır. Bu sözlü gelenek, yazıya geçirildiği zamana kadar muhtelif evrelerden geçerek değişikliklere maruz kalmıştır. Bu rivâyetlerin doğru tahlili için, ortaya çıktıkları bağlamın (*sitz im leben*) bilinmesi gerekir. Bu itibarla Goldziher öncelikle ilk dönem İslâm toplumunun dinî, siyasî, içtimâî ve kültürel yapısını incelemekle işe koyulmuş, buradan elde ettiği sonuçlarla hadis metinleri arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışmıştır. Goldziher’in hadis rivâyetleri için vardığı sonuçların tarihi haberler (*ahbar*) için de geçerli olduğunu ileri sürmüştür.⁵³ Goldziher’den sonraki kuşaklar arasında İslâmî rivâyet malzemesinin, İslâm tarihinde ortaya çıkmış olan itikâdî, fikhî, politik vb. mezhepler arasındaki polemikler ile çeşitli sosyal olayların izlerini taşıdığına, uzun bir gelişim sürecinin sonunda şekillendiğine, dolayısıyla pek çoğunun güvenilir olmadığına ilişkin görüşler kuvvetli karşılık bulmuştur. Yapılan çalışmaların çoğunun dipnotlarında Goldziher’in çalışmalarına atıfta bulunulmuştur.

Goldziher’in önemli takipçilerinden olan ve rivâyetlere yönelik yaklaşımını sistemleştiren Joseph Schacht (1902-1969), hukuki içerikli hadisler için ortaya attığı tezini tarihi rivâyetler için de geçerli addetmiş, tarihî haberlerin ilgili oldukları bir hükmün bağlamını oluşturmak amacıyla sonradan uydurulduğunu,

⁵² İbrahim Hatiboğlu, “Yakındoğu Seyahatine Dair Eserler Bağlamında Ignaz Goldziher ve İlk İslâm Dünyası Tecrübesi”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, ed. Abdullah Aydınlı v. dğr., (Ankara: DİB Yayınları, 2003), 153.

⁵³ Ignaz Goldziher, “Historiography in Arabic Literature”, *Gesammelte Schriften*, ed. Joseph De Somogyi, (Hildesheim, 1967-73), 3: 391-92.

dolayısıyla bu tür rivâyetlerin tarihen ne zaman ortaya çıktığını anlamak isteyenlerin hukuki hükmün ortaya çıktığı dönemi tespit etmesi gerektiğini ileri sürmüştür.⁵⁴

Goldziher'in tarihsel eleştiri metodunu, siyer ve meğâzî kitaplarındaki rivâyetleri çözümlmek için tatbik eden önemli bir ilim adamı da Macar asıllı Alman oryantalist Josef Horovitz'dir (1874-1931). Horovitz, tıpkı Goldziher gibi, Yahudi bir aile içinde büyümüş, Lauenburg ve Frankfurt'ta hahamlık görevinde bulunmuş, hocası Eduard Sachau'dan (1845-1930) Sâmi diller okumuş, bilâhare erken dönem İslâm tarihine yönelmiş, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*'inin neşir projesinde başeditör olarak görev almıştır.⁵⁵ İlk çalışmalarından olan "*The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors*"⁵⁶ isimli eserinde Vâkidî'nin (ö. 207/823) *Kitâbü'l-Meğâzî*'sini eleştirel açıdan değerlendirmiş, söz konusu kaynağın diğerleriyle ilişkisini, rivâyet tarzını ve tarih yazıcılığındaki yerini tespite çalışmış, Yahudilik ve İslâm'daki yazılı ve sözlü gelenek arasında paralelliklere dikkat çekmiştir.⁵⁷

Bu çerçevede W. Montgomery Watt'ın (1909-2006) çalışmalarına temas etmek yerinde olacaktır. Watt, İskoçya'da Presbiteryen bir papazın oğlu olarak dünyaya gelmiş, Edinburg ve Oxford üniversiteleri ile Almanya'nın Jena üniversitesinde yükseköğrenimini tamamlamıştır. Doktorasını ise 1944 yılında Edinburg üniversitesinde yapmıştır. 1943-1946 yıllarında Kudüs'te bulunduğu sırada İslâm tetkiklerini ve dil bilgisini ilerletmiş, döndüğünde Edinburg üniversitesinde Arapça ve İslâm araştırmaları profesörü olmuştur. İslam tetkikleri çerçevesinde 29 kitap, yüzlerce makale ve kitap eleştiri yazısı yayınlamıştır.⁵⁸ Kariyerinin başlangıç yıllarında, orijinal İslâmî kaynaklara dayanarak Hz Muhammed'in hayatını yazmıştır. İbn İshak'ın bilgi kaynaklarının

⁵⁴ Joseph Schacht, "A Revaluation of Islamic Traditions", *Journal of the Royal Asiatic Society* 2 (1949):150.

⁵⁵ Conrad, "Editor's Introduction", 21-22.

⁵⁶ Bu eser, yazarın Haydarabat menşeli *Islamic Culture* isimli dergide 1927 ve 1928 yıllarında dört bölüm halinde yayınladığı makalelerinin kitaplaştırılmış şeklidir.

⁵⁷ Horovitz, *The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors*, 6-40.

⁵⁸ Carole Hillenbrand, "William Montgomery Watt: the Man and the Scholar", *The Life and Work of W. Montgomery Watt*, ed. Carole Hillenbrand, (Edinburg: Edinburg University Press, 2019), 3-19.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

güvenirliliğine dair yazdığı makale kaynak eleştirel yaklaşımını sergilemesi bakımından önemlidir.⁵⁹

Watt, Cahiliye döneminden başlayarak hicrete kadar geçen olayları ele aldığı *Muhammad at Mecca* adlı eserinin girişinde kaynaklar konusunu ele alır ve yanlış karakterine rağmen söz konusu İslâmî kaynakların Müslümanların tarihini yazarken bütünüyle reddedilemeyeceği görüşünü savunur. Watt fikhî, siyasî ve itikâdî çekişmelerin tarihi malzeme üzerinde bazı çarpıtmalara sebebiyet vermiş olabileceğini kabul etse de, bunların kendinden önceki Henri Lammens gibi bazı oryantalistlerin ileri sürdüğü şekliyle tamamen uydurma olabileceğine ihtimal vermez.⁶⁰ Yine Schacht'ın hukuki düzenlemeleri içeren rivayetlerle ilgili ileri sürdüğü görüşleri kabul edilebilir bulmakla birlikte, bunların siyasî ve kelâmî tartışmaların dışında kalan tarihi rivayetlerden ayırmak gerektiğini ileri sürer. Ona göre müdahale ve çarpıtma ihtimali zayıf olan tarihi rivayetlere itimat etmek gerekir.⁶¹

Çalışmalarında sosyal bilimlerin kuramlarından çokça istifade eden Watt, İslâm'dan önce Mekke toplumunda gelişmeye başlayan ticaretinin doğurduğu eşitsizlik yüzünden ortaya çıkan ekonomik ve sosyal gerilimlere, zengin ve yoksul arasındaki artan sürtüşmenin aşındırıcı etkilerine odaklanmış, Müslüman toplumun teşekkülünü, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dinî öğretilerden daha ziyâde, sosyo-ekonomik etkenlerle izah etmeye çalışmıştır.⁶² Donner, Watt'ın bu türden görüşleriyle, kendisinden bir kuşak önce yaşamış olan ve Hz. Muhammed'i bir peygamberden daha ziyâde yetim, dul ve yoksullarla ilgilenen bir sosyal reformcu olduğunu savunan Hubert Grimme'in (1864-1942) fikirleri arasında benzerlik kurmuştur.⁶³

⁵⁹ W. Montgomery Watt, "The Reliability of Ibn İshâq's Sources", *Early Islam: Collected Articles*, W. Montgomery Watt, (Edinburgh: University Press, 1990), 13-23.

⁶⁰ Watt, "Introduction, Standpoint, Notes on Sources", *Muhammad at Mecca*, (Oxford, Clarendon Press, 1953), 13-16.

⁶¹ W. Montgomery Watt, *Muhammad at Medina*, (Oxford: Oxford University Press, 1956), 336-38.

⁶² Donner, "The Study of Islam's Origins since W. Montgomery Watt's Publications": 4, Erişim: 07 Şubat 2019, https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/professor_fred_donner.pdf. Watt ve Grimme'nin yanı sıra, Winkler, Caetani, Lammens, Becker, Hitti, von Grunebaum, Fred M. Donner ve Patricia Crone gibi oryantalistler de İslâm'ın yayılışını dinî motivasyondan ziyâde ekonomik çıkarlar, sosyal reformlar kavramlarıyla açıklama eğilimindedirler. Donner, "Modern approaches to the Early Islamic History", 644.

⁶³ Donner, "Modern Approaches to Early Islamic History", 644.

Kaynak eleştirisine farklı bir boyut kazandıran oryantalistlerden biri Alman Albrecht Noth'dur (1937-1999). Noth, çalışmalarında öncelikle temel kaynaklarda yer alan anlatıların edebî formu üzerine eğilmiştir. *Quellenkritische Studien zu Themen, Formen, und Tendenzen frühislamischen Geschichtsüberlieferung. Teil I: Themen und Formen* adlı eserinin Lawrence I. Conrad'la birlikte genişletilmiş ikinci baskısı, Michael Bonner tarafından İngilizceye çevrilmiştir.⁶⁴ Noth bilahare bu çerçevede bir makale daha neşretmiştir.⁶⁵ Noth, Eski Ahit uzmanı olan babası Martin Noth'dan (1902-1968) öğrendiği form ve metin eleştiri yönetimini Hz. Peygamber'in vefatını takip eden yıllarda gerçekleşen fetihlerle ilgili klasik kaynaklara uygulamıştır.⁶⁶

İlkin Wellhausen tarafından ortaya atılan erken dönem tarih yazıcılığında Medine ve Irak'a özgün tarih yazım ekollerinin varlığına ilişkin teze karşı çıkmış, sosyo-politik ve dinî önyargılar yerine, tarih yazıcılığının temel formlarına daha fazla dikkat edilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. İslâm fetihleri ile ilgili tarihi haberlerin, tedvîn edilinceye kadar geçen uzun süreçte, çıkarma, ekleme, özetleme, sistematize etme, kronolojik sıralama ve benzeri şekillerde değişikliklere maruz kaldığını ileri sürmüştür. Noth'un tespitlerine göre kaynaklarda Arap tarih yazıcılığının temel unsuru olan *topos* (çoğulu *topoi*) ve şemalar bulunmaktadır. Noth'un *topos*'tan kastettiği, zahiren farklı olayları anlatır gibi görünen bir takım rivâyetler grubunun içinde var olan basit bir motiften karmaşık bir anlatıma kadar değişen sabit unsurlardır. Şemalarda kastettiği ise bilginin organize edildiği yapılardır. Bir *topos* genellikle basit bir olayın anlatımı gibi görünse de, aslında bizzat bir olayı ifade etmez, bilakis bu olayla ilgili daha derin manalara işaret eder. Buna göre *topoi* ve şemalar vuku bulan tarihi değil, bir nevi tarihi olaylarla ilgili geniş rivâyet malzemesini aktarma tekniğidir. Noth'a göre İslâm tarihçiliği açısından öncelikli olarak yapılması gereken şey, bu rivâyet tekniklerini analiz etmek ve bu yolla İslâm kaynaklarının literatür değerini ortaya çıkarmaktır. Bununla birlikte Noth, buradan kalkış yaparak bir sonraki bölümde ele

⁶⁴ Albecht Noth, *The Early Arabic Historical Tradition, A Source Critical Study*, trc. Michael Bonner, (Princeton: The Darwin Press, 1994).

⁶⁵ Albrecht Noth, "Futuh-History and Futuh-Historiography: the Muslim Conquest of Damascus", *Al-Qantara* 10 (1989): 453-62.

⁶⁶ Donner, "The Study of Islam's Origins", 5-6.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

alacağımız revizyonist oryantalistler gibi erken dönem rivâyetleri bütün olarak reddetme aşırılığına sürüklenmemiştir. Ona göre rivâyetler dikkatli bir incelemeye tabi tutulursa erken dönem için hala tarihsel değere sahip pek çok bilgiyi içerdiği görülecektir.⁶⁷

Noth'un kaynak kritik yöntemi ve vardığı sonuçların bazı oryantalistler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bunlardan biri erken dönem İslâm tarihi, Ortaçağ Yakınoğu sosyal tarihi, İslâm tıp tarihi, İslâm'ın ilk yıllarına dair Yunanca ve Süryânîce yazılmış tarih kitapları üzerine çalışmış olan Lawrence I. Conrad'tır. Conrad'ın iki makale çalışması dikkat çekicidir. Birinci makalesinde Yemen valisi Ebrehe'nin Mekke saldırısı ve Hz. Peygamberin doğum tarihiyle ilgili erken dönem kaynaklardaki kronolojinin sorunlu yönlerini değerlendirmekte,⁶⁸ ikincisinde ise Suriye'nin Tartus sahillerine yakın mesafedeki Arvad adasının fethini incelemektedir.⁶⁹ Conrad ele aldığı her iki tarihi olayda da İslâmî kaynakların aynı klişe ve anlatım tekniğini kullandığını göstermeye çalışmıştır. Noth'un üzerinde etkili olduğunu düşündüğümüz bir başka araştırmacı da İsrail oryantalizminin önemli isimlerinden biri Ella Landau-Tasserontur. Tasseront, Hz. Peygamber'e gelen Temîmî Delegasyonu hakkındaki siyer kaynaklarındaki rivâyetleri incelerken, tarihî materyalde yapılan önemli değişikliklerin, yalnızca bilinçli tahrif yoluyla değil, özellikle Vâkidî örneğinde görüldüğü üzere, edisyon sürecinden geçerken gerçekleştiğini göstermeye çalışmıştır.⁷⁰

Batı'da 1990'lı yıllardan itibaren rivâyet malzemesini isnad ve metni birlikte ve birbiriyle ilişkili olarak analiz etmeye çalışan bir yaklaşım daha gelişmiştir.⁷¹ Andreas Görke, Gregor Schoeler ve Harald Motzki, bu eğilime sahip kişiler arasında yer almaktadır. Daha ziyâde hadis alanına giren konularla meşgul olsalar da, adı geçenlerin siyer-i nebî ve tarihi haberlerle ilgili müşterek ve müstakil

⁶⁷ Noth, *The Early Arabic Historical Tradition*, 24.

⁶⁸ Lawrence I. Conrad, "Abraha and Muhammad: some observations apropos of chronology and literary *topoi* in the early Arabic historical tradition", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 50 (1987): 225-240.

⁶⁹ Lawrence I. Conrad, "The Conquest of Arwad: A Source-Critical Study in the Historiography of the Early Medieval Near East", *The Byzantine and Early Islamic Near East, Studies in Antiquity and Early Islam*, ed. Averil Cameron et al., (Princeton: The Darwin Press, 1992), 317-40.

⁷⁰ Ella Landau-Tasseront, "Process of Redaction: The case of the Tamîmite Delegation to the Prophet Muḥammad", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 49 (1986): 253-70.

⁷¹ Bu kategoriye mensup kişiler "mutavassıt" oryantalistler olarak adlandırılmaktadır. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2013), 503.

çalışmaları da mevcuttur. Görke ve Schoeler, Urve b. Zübeyr'in Hz. Peygamber'in sîretini ilgilendiren önemli hadiselerle ilgili rivâyetleri değerlendirdikleri müşterek çalışmalarında, rivâyetin ana unsuru olan isnad ve metindeki karînelerden hareketle söz konusu haberlerin tarihlendirmesinin H. I. (M. VII.) yüzyıla kadar geri götürülebileceği kanaatine ulaşmışlardır.⁷² Schacht'ın tezinin aksine İslâm hukukunun başlangıcının en az 50-75 yıl daha geri götürülmesi gerektiğine dair görüşleriyle bilinen Harald Motzki, siyer alanında Abdullah b. Atık seriyyesini ele aldığı müstakil çalışmasında konuyla ilgili rivâyetlerin siyer ve hadis kaynaklarındaki varyantlarını senedleriyle birlikte mukayese etmek suretiyle söz konusu haberlerin menşeyini H. I. (M. VII.) yüzyılın ikinci yarısına kadar geriye götürülebileceğini ileri sürmüştür.⁷³ Motzki, bu araştırmasında İslâmî kaynaklardaki mevcut rivâyetlerden hareketle Hz. Peygamber'in hayatı ve İslâm tarihinin erken dönemiyle ilgili sınırlı ölçüde de olsa sahih bir anlatının ortaya konulabileceğini belirtmekle birlikte,⁷⁴ oryantalist paradigmanın ana ekseninden kopmadığı için, söz konusu dönemin tüm yönleriyle aydınlatılabilmesi için H. I. (M. VII.) yüzyıla ait eşzamanlı yazılı kaynakların ortaya çıkarılmasını vazgeçilmez olarak düşünmektedir. Andreas Görke de "Hz. Muhammed'in en azından hayatının sonraki kısmının genel hatlarının net bir tablosuna ulaşacağımıza dair beklentiler iyi yöndedir"⁷⁵ şeklindeki ifadelerinden anlaşılacağı üzere, kısmi de olsa tarihsel inşâ konusunda iyimser tutum sergilemiştir.

Kaynak-eleştirel çalışmalar yapan araştırmacılar İslâmî rivâyetlerin sıhhatine yönelik farklı seviyelerde güvensizlik gösterebilirler de, Kur'ân-ı Kerîm'in tarihsel belge niteliğini haiz olduğunu kabulde büyük ölçüde görüş birliği sergilemişlerdir.⁷⁶ Kimileri Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in Yahudilik ve Hıristiyanlıktan ödünç aldığı fikirlerin belgesi, kimileri Arap dilinin VII. asırdaki durumuna tanıklık eden bir doküman, kimileri de Hz. Muhammed'in otobiyografisi olarak değerlendirmiştir. Motzki'nin tespitiyle, Batı İslâm araştırmacılarında, İslâm

⁷² Adreas Görke-Gregor Schoeler, "Reconstruction Early Sira Texts: The Hira in the Corpus of 'Urwa b. al-Zubayr" *Der Islam* 82/2 (2005): 212-213.

⁷³ Harald Motzki, "The Murder of Ibn Abi l-Huqayq: On the Origin and Reliability of Some Mahgâzi-Reports", *The Biography of Muhammad: The Issues of the Sources*, ed. Harald Motzki, (Leiden: Brill 2000), 170-239.

⁷⁴ Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, (Oxford: The Clarendon Press, 1975), 170-239.

⁷⁵ Motzki, "The Murder of Ibn Abi l-Huqayq", 233.

⁷⁶ Andreas Görke, "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak", 219.

⁷⁷ Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, 139, 153.

rivâyetlerine karşı aşırı güvensizlikle, bu rivâyetlerle tarihi aydınlatılmış Kur'ân'ın tarihselliğini kabul arasında paradoksal bir durum yaşanmaktadır.⁷⁷

4. Revizyonist Çalışmalar Dönemi

Batı'da 1970'li yılların sonlarına doğru erken dönem İslâm tarihi çalışmalarında “revizyonist” yahut “aşırı şüpheciler” olarak adlandırılan bir grup daha ortaya çıkmıştır.⁷⁸ Bu gruba dâhil olan oryantalistlerin en önemli özelliği, tarihsel eleştiri yöntemini uygulayanların İslâm kaynaklarının güvenilirliğine yönelik ürettikleri şüpheleri çok ileri boyutlara taşımaları ve Kur'ân'ın mushaf haline geliş süreci dâhil olmak üzere erken dönemde cereyan eden tarihi olayları İslâmî kaynaklardaki anlatılardan tamamen farklı bir şekilde ortaya koymalarıdır.

Koren-Nevo, revizyonist yaklaşımın belli başlı üç özelliğine dikkat çekmişlerdir: 1- Hem Kur'ân'a hem İslâmî rivâyetlere yönelik kaynak eleştirisi yapmak; 2- Rivâyetleri İslâmî gelenek dışında kalan eşzamanlı haberlerle karşılaştırmak; 3- Arkeoloji, nümizmatik ve epigrafi gibi eşzamanlı maddi delillerden çıkarılan sonuçları, bilgi verdikleri hadiselerle çağdaş olmayan İslâmî kaynakların verilerine tercih etmektir.⁷⁹ Bu kriterlerden hareket edildiğinde, İslâm tarihinin ilk yılları hakkında çalışmaları ile tanınan Henri Lammens'i (1862-1937) revizyonist yaklaşımın ilk temsilcisi olarak değerlendirmek mümkündür. Zira Lammens, siyer kitaplarının kaynak değeri hakkında kendi zamanına kadar yerleşik olanın aksine görüşler öne sürerek ciddi kuşkular üretmiş, siyer literatürünün Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili bilgileri ihtiva eden bağımsız koleksiyonlar olarak değerlendirmek yerine, erken dönem tefsir ve hadis edebiyatının gelişmiş bir türü olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁰ Lammens'in dışında 1970'li yılların başından itibaren Batı akademik camiasında adını duyurmaya

⁷⁷ Harald Motzki, “The Collection of The Qur'an: A Reconsideration of The Western Views in Light of Recent Methodological Developments”, *Der Islam* 78 (2001): 4.

⁷⁸ Meselâ Judith Koren, Yehuda D. Nevo ve Ibn Warraq gibi araştırmacılar bahse konu oryantalistler için “revizyonist” tabirini kullanırken, Herbert Berg ve Donner “aşırı şüpheciler” tabirini tercih etmektedir.

⁷⁹ Koren - Nevo, “Methodological Approaches to Islamic Studies”, 89.

⁸⁰ Donner, *Narratives of Islamic Origins*, 20. Bernard Lewis'in Lammens hakkındaki şu ifadesi, onun revizyonist çizgiye daha yakın durduğu kanaatini güçlendirmektedir: “Lammens bütün siyer edebiyatını reddedecek kadar ileriye gitmiştir. Öyle ki ona göre bu çerçevede otantik kabul edilebilecek tek kaynak, sonraki Müslüman nesillerce tertip edilen ve ayrıntılı bir şekilde işlenen Kur'ân'daki biyografik bilgileri ihtiva eden bir kaç pasajın belli amaçlara yönelik yapılan yorumlarını ihtiva eden kitaplardır”. Bernard Lewis, *Islam and the West*, (New York: Oxford University Press, 1993), 94.

başlayan başta John Wansbrough (1928-2002) olmak üzere Patricia Crone (1945-2015), Michael Cook ve Gerald R. Hawting gibi oryantalistler revizyonist yaklaşımı bir ekole dönüştürmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir.

Revizyonist yaklaşımın en önemli temsilcisi şüphesiz Amerikalı oryantalist John Wansbrough'dır. Wansbrough, Bernard Lewis ve Paul Wittek gibi ünlü tarihçilerle çalışmış, 1967'de School of Oriental and African Studies bünyesindeki Yakındoğu ve Ortadoğu Bölümünde Arapça hocası olarak göreve başlamış, takiben 15 yıl boyunca, Sâmi diller ve İslâm'ın ilk dönemlerine yönelik çalışmalar yapmıştır.⁸¹ Wansbrough, 1977 yılında yayınladığı *Qur'anic Studies* adlı eserinde, oryantalistlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen Kur'ân'ın Peygamber'in vefatından çeyrek asır sonra mushaf haline getirildiğine ilişkin görüşün aksine, Kur'ân'ın nihâî şeklini en erken II. (VIII.) yüzyılın sonları veya III. (IX.) yüzyılın başlarında aldığını ileri sürmüştür, böylelikle onun İslâm tarihinin erken dönemine ilişkin kaynaklık değerini reddetmiştir. Wansbrough, Kur'ân, tefsir, siyer, megâzî, nahiv ve fıkıh kaynaklarını edebî ürünleri olarak değerlendirip, bunlardan hareketle ilk dönemle ilgili tarihsel inşâya gidilemeyeceğini, bunların ancak yeni doğmakta olan toplumun kökenlerini ilahi irâdenin yönlendirdiğine inanan insanların tarihi algılama biçimine tanıklık edebileceğini ileri sürmüştür. Ona göre sözü edilen İslâmî kaynaklar eşzamanlı belgeler olmadıkları için edebî analizlerin (literary criticism) hâricinde tarihsel inşâya elverişli veriler sunmazlar. Wansbrough'nun en dikkat çekici görüşlerinden biri, İslâm toplumunun ortaya çıkışıyla ilgilidir. Ona göre İslâm toplumu iki asırlık bir evrim ve gelişim süreci sonucu h. III. asrın başlarında tarih sahnesine çıkmıştır.⁸² İslâm toplumunun bağımsız bir kimlikle ortaya çıktığı bölgeyi "Sectarian Milieu" olarak isimlendirmiş, bununla mezkûr bölgelerde Müslümanlarla diğer Semitik monoteist din mensupları (Yahudiler ve Hıristiyanlar) arasında şiddetli dinsel rekabet ve polemiklerin yaşandığı vasatı kastetmiştir. Wansbrough'ya göre bu bölgenin klasik İslâm kaynaklarının ittifakla belirttiği Mekke veya Medine şehirleri olması mümkün değildir. Zira Hicaz bölgesinde o dönemlerde çok az sayıda Yahudi ve Hıristiyan yaşamaktaydı. Bu ortamda farklı din ve mezhepler arasında bir rekabetin yaşanması ihtimal dâhilinde değildir. Böyle olduğu için Hicaz'a bağlı köken izahları baştan aşağı sözünü ettiğimiz rekabetin izlerini taşıyan İslâm'ın doğuşunu açıklamakta yetersiz

⁸¹ Malcolm Yapp, "John E. Wansbrough", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 57 (1994):1-9; Charles E. Jones, "Obituary of John Wansbrough", *Times*, (June 14, 2002).

⁸² John Wansbrough, *Qur'anic Studies*, (Oxford: Oxford University Press, 1977), 45-47.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

kalmaktadır. Burası muhtemelen Arabistan'ın kuzeyinde Yahudi ve Hıristiyan kültürlerin yoğun olarak yaşadığı otoritenin merkezi ve Abbâsîlerin kontrolündeki Mezopotamya bölgesidir.⁸³

Wansbrough'ya göre geleneksel İslâm kaynaklarındaki İslâm'ın Hicaz bölgesinde Hz. Muhammed'in dinî kariyerine koşut olarak VII. yüzyılın başlarında doğduğuna dair bütün rivâyetler, İslâm toplumunun Yahudi ve Hıristiyan geleneğinin formatlarında bağımsız bir kimlikle tarih sahnesine çıkışının doğurduğu meşruiyet sorununun çözümüne yönelik olarak başvuru kurtuluş tarihi anlayışının inşâ edici unsurlarıdır. İslâm toplumu, bağımsız kimliğini inşâ etmede zorlanınca kendini ayrıştırmak için İslâm, Kur'ân ve Hz. Muhammed'i Arap menşesine kurgusal olarak izâfe eden bir takım eserler üretmiştir. Wansbrough'ya göre elimizdeki sünnet, tefsir ve siyer kitapları, işaret ettiğimiz bu fonksiyonu ifa eden kurtuluş tarihinin edebî ürünleridir. Dolayısıyla tarihte gerçekte olup bitenler hakkında bilgi vermezler. Fonksiyonları, İslâm'ın orijinini Arap muhitine izâfe etmek, Kur'ân'la Hz. Muhammed'in irtibatını sağlamak ve Müslümanların tarihi ilahi işleyiş çerçevesinde nasıl algıladıklarını yansıtmaktır.⁸⁴

Aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Wansbrough, İslâm toplumunun ortaya çıkışında Hz. Muhammed'in kurucu rolünü reddetmiş, deyim yerinde ise İslâm Peygamberini gerçekte yaşamamış hayali bir figüre indirgemıştır. Her ne kadar Wansbrough öncesinde de İslâm'ın kökenlerini Yahudilik ve Hıristiyanlık kültürüne izafe eden bazı oryantalistler çıkmışsa da⁸⁵ İslâm'ı VII. yüzyıl Arabistan bağlamından ve Hz. Muhammed'in kariyerinden bütünüyle koparmaya çalışan kimse görülmemiştir. Wansbrough, kendinden önceki oryantalistlerin Hz. Muhammed'in kendi yaşam süresi içinde doğrudan tecrübe ettiğini ileri sürdükleri etkileşimi, çok daha geniş bir çerçevede ve iki asırlık bir sürece yayarak

⁸³ Wansbrough, *Quranic Studies*, 56.

⁸⁴ John Wansbrough, *The Sectarian Milieu: Content and Composition Of Islamic Salvation History*, (Oxford: Oxford University Press, 1978), 147.

⁸⁵ Meselâ İslâm'ın kökenlerini Abraham Geiger (1810-1874) ve Charles Cutler Torrey (1863-1956) Yahudiliğe; Julius Wellhausen (1844-1918), William St. Clair Tisdall (1859-1928) ve Richard Bell (1876-1952) Hıristiyanlığa izafe etmektedir. Bk. Abraham Geiger, *Judaism and Islam*, trc. F.M. Young, (New York: Ktav Publishing House Inc., 1970); Richard Bell, *The Origins of Islam in Christian Environment*, (London, 1926); Charles Cutler Torrey, *The Jewish Foundation of Islam*, (New York, 1933); William St. Clair Tisdall, *The Original Sources of the Qur'an*, (London, 1911). Ayrıca bk. Ibn Warraq, *The Origins of the Koran, Classic Essays on Islam's Holy Book*, (New York: Prometheus Books, 1998), 165-348.

açıklamayı tercih etmiştir. Talebesi Hawting, bunun iki temel gerekçesinden söz etmektedir. Birincisi; İslâm toplumunun doğuş ve teşekkülüyle ilgili mevcut yazılı kaynakların geç döneme ait oluşu; ikincisi, İslâm'ın tarih sahnesine çıkışı ve gelişmesi bir neslin gerçekleştireceği çalışmalar çerçevesinde izah edilemeyecek derecede karmaşık bir yapı arz etmesidir.⁸⁶ Wansbrough'nın söz konusu revizyonist görüşleri Batı'da belli ölçüde yankı yapmış olmakla birlikte İslâm dünyasında Goldziher yahut Schacht'ın görüşleri gibi karşılık bulmamıştır.

Patricia Crone (1945-2015) ve Michael Cook da revizyonist gruba dâhil edilen Batılı İslâm tarihçilerindedir. *Hagarism: the Making of Islamic World* adlı kitapta İslâm'ın doğuşu ve erken dönem tarihini, İslâmî rivayetlerden ziyâde, telif tarihi itibarıyla onlara takaddüm eden gayrimüslimlerce yazılan kaynaklara başvurarak yazmak istemiş, Halife Abdülmelik (685-705) dönemine kadar Müslümanların yaygın olarak bilinen tarihinin, daha sonraki dönemlerde duyulan ihtiyaç üzerine uydurulduğunu ve geriye doğru yansıtıldığını ileri sürmüşlerdir.

Crone ve Cook'a göre İslâm otonom bir din ve kültür vasfını uzun süren bir kimlik arayışı ve mücadele sonunda kazanmıştır. Önceleri Mesîhî bir akım olarak başlayan bu dinî hareket, yaygın olarak bilindiği tarihten daha geç dönemlerde, Filistin, Yakındoğu ve Ortadoğu'daki eski medeniyetlerle ilk temastan sonra, Sâmîrî Yahudiliği ve Hıristiyanlık sentezi bir kültür olarak teşekkül etmiştir. Bu hareketin başlangıçtaki adı İslâm değil, "Hagarism" yani "Hâcerilik"ti. Çünkü Crone ve Cook'a göre ilk dönem gayrimüslim kaynakların hiçbirinde Müslüman veya İslâm ismi geçmemektedir. VII. yüzyıl Süryânî kaynaklarda Müslümanlar Hz. İbrahim'in eşi Hâcer ve oğlu İsmâil'e nispetle "Hâceriler" olarak tanımlanmaktaydı.⁸⁷ İslâmî rivâyetler yerine gayrimüslimce yazılan kaynaklara yönelmelerinin sebebi, kaynaklara şüpheyile yaklaşmakla birlikte yine de İslâm tarihini bu kaynaklara dayanarak inşaya çalışan meslektaşlarının sergiledikleri tenakuza düşmek istememeleridir.⁸⁸ Crone ve Cook'un Wansbrough'un çalışmalarından etkilendiklerini *Hagarism*'in önsözünde su ifadeleriyle açıkça belirtmişlerdir: "Wansbrough'nın İslâm geleneğinin tarihselliğine yönelik şüphecî tutumuna kendimizi kapalı tutsaydık, İslâm'ın orijini ile ilgili bu kitapta

⁸⁶ Hawting, "John Wansbrough, Islam and Monotheism", 29-31.

⁸⁷ Patricia Crone – Michael Cook, *Hagarism: the Making of Islamic World*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 9.

⁸⁸ Crone - Cook, *Hagarism*, 3, 238; Patricia Crone, *Meccan Trade and the Rise of Islam*, (Princeton: Princeton University Press, 1987), 215.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

ortaya konan teorileri üretemezdik".⁸⁹ R. Stephen Humphreys'in, "Crone ve Cook argümanlarını baş döndürücü ve acımasız bir şekilde ima, telmih ve analogi yoluyla iletmeyi tercih etmişlerdir" ifadesi, adı geçenlerin dil ve üslup bakımından da Wansbrough'nın etkisi altında kaldıklarını göstermektedir.⁹⁰ Hâricî kaynaklardaki sınırlı bilgilerle İslâm tarihinin erken döneminin nasıl inşa edilebileceği hususu, her iki yazarın da sessiz kaldığı bir konudur.

"Bu, mü'min olmayanların mü'min olmayanlara yazdığı bir eserdir"⁹¹ ifadesi, Müslümanları ikna gibi bir endişe taşımadıklarını göstermektedir. Yazarlar gayrimüslimlere ait eserlere yönelik kaynak eleştirisine girmemiş, sadece bu kaynaklarda yer alan kurgularını destekleyecek bilgileri aktarmakla iktifa etmişler, uygun düşmeyen bilgilere de yer vermemişlerdir.⁹² Ne zaman ve niçin yazıldığı, hangi ortamda yazıldığı, edebî değerinin ne olduğu gibi soruların cevabını ortaya koymaksızın polemiksel nitelik arz eden gayrimüslim kaynakların kullanılması, hele hele İslâmî rivâyet malzemesine tercih edilmesi, ilmîlikle bağdaştırılamayacak bir yaklaşım tarzıdır. Bu sebeptendir ki ünlü oryantalist Joseph van Ess, *Hagarism*'de ortaya konan hipotezlerin reddine dahi gerek olmadığını, çünkü bunların detaylıca ispat edilmediğini ileri sürmüştür.⁹³

Wansbrough'nın revizyonist çizgisindeki bir başka İslâm tarihçisi ise Gerald R. Hawting'dir. İslâm'ın doğuşu ile putperestlik arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, Wansbrough'ya benzer şekilde, İslâm'ın orijiniyle ilgili İslâm kaynaklarının ortaya koyduğu bilgilerin güvenilir olmadığını ileri sürmüş, Kur'ân'ın müşriklerle olan polemğinde kastedilenin geleneksel olarak bilinen müşrik grup olmayıp, Tanrının mesajını yorumlamada müşriklerle aynı durumda olan Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğunu iddia etmiştir. Görüşünü desteklemek için Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların karşılaşmalarında polemiksel tarzda birbirlerini şirkle suçladıklarına dair birçok örneğe atıfta bulunmuştur.⁹⁴ Hawting de hocası Wansbrough gibi çalışmasının eleştirel, yerleşik kanaatleri sarsıcı ve sorgulayıcı olduğunu, pek çok insanın gerçek diye bildiği şeyler hakkında

⁸⁹ Crone - Cook, "Preface", *Hagarism*, 8.

⁹⁰ R. Stephen Humphreys, *Islamic History: A Framework for Inquiry*, (London, 1991), 85.

⁹¹ Crone - Cook, "Preface", *Hagarism*, 8.

⁹² Michael G. Morony, "Review of Hagarism", *Journal of Near Eastern Studies* 41/2 (1982):158.

⁹³ Joseph van Ess, "Review of Hagarism", *The Times Literary Supplement*, (7 July 1978): 998.

⁹⁴ Gerald R.Hawting, *The Idea of Idolatry and the Emergence of Islam: From Polemic to History*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 16.

şüpheler uyandırabileceğini, ancak bunun benimsediği metodun bir iktizası olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁵

Sonuç

Batı dünyasında İslâm'ın doğuşu ve erken dönem tarihi ile ilgili ortaçağlardan günümüze yapılan çalışmalarda genel olarak polemiksel, tasvirî, tarihsel eleştirel ve revizyonist olarak adlandırılan dört farklı yaklaşım biçiminin varlığı gözlemlenmiştir. Teolojik-polemiksel yaklaşımın ortaya çıkışında İslâm tarihinin erken dönemlerinde vuku bulan olayların tarihini yazmaktan ziyade, İslâm'ın alternatif bir din olarak tarih sahnesine çıkışı ve süratle yayılışına karşı çıkmak gayesinin ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu tür çalışmaların ait oldukları dönemin eğilimlerini yansıtmasının dışında İslâm'ın erken döneminin aydınlatılmasına kayda değer bir katkısı olmamıştır.

XVII. yüzyılın başlarından itibaren tasvirî bir tarzda yapılan araştırmaların arka planında ise sömürgecilik veya misyonerlik kaygılarıyla İslâm dinini ve coğrafyasını daha yakından tanıma ihtiyacı rol oynamıştır. Bu tarz eserler İslâmî kaynaklardaki anlatımı yazarlarının zihinlerinde oluşturduğu şablonlara uygun bir tarzda ortaya koymuşlardır. Genel okuyucu kitlesi ve Batı dünyasının pratik bilgi ihtiyacını dikkate alarak yapılan bu çalışmalarda kaynak eleştirisine çok fazla girilmemiştir. Bu yüzden İslâmî kaynakların Batı dillerine çevirileri niteliğini taşımaktan öteye gidememekle eleştirilmiştir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen kaynak-eleştirel yaklaşım, Kitâb-ı Mukaddes çalışmalarında hâkim fikirler ile tarihi olayların ancak daha önceki olaylara dayanılarak izah edilebileceği şeklindeki evrimci ve ilerlemeci tarih anlayışından etkilenmiştir. Kaynak eleştirisine ağırlık veren bu tarihçiler, İslâmiyet'i ilahi kaynaklı bir din olarak görmediklerinden, Müslümanların söz konusu metinlerle vahiy geleneği içinde kurdukları ontolojik ilişkiyi göz ardı etmiş, Müslüman toplumunun doğuşunu Yahudi-Hıristiyan geleneğinin uzantısı yahut sosyo-ekonomik sebeplerin etkili olduğu sosyal bir hareketlilik olarak izah etmeye çalışmışlardır. Sonradan yazılmış olan ihbârî kaynakların tarihselliğine yönelik ciddi şüpheler ortaya koymuş, söz konusu kaynakların otoritesinin sarsmaya çalışmışlardır. Kaynak eleştirel grubun içinden olup kaynaklara tarihsel metinler olarak yaklaşan mutedil bir grup ise yaptıkları isnad-metin analizleriyle

⁹⁵ Hawting, *The Idea of Idolatry and the Emergence of Islam*, 19.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

İslâmî kaynakların kısmî de olsa I. asra ait olayların tarihsel inşâsı için elverişli olabileceği fikrini savunmuşlardır.

1970'li yılların sonlarına doğru klasik İslâm kaynaklarının tarihselliğine yönelik o zaman kadar üretilen şüpheleri aşırı boyutlara taşıyan ve Kur'ân'ın resmen kabul gören bir kitap haline gelişi ve erken dönem dinî ve siyasî olayları tamamen farklı bir şekilde anlatan bir grup daha ortaya çıkmıştır. Kendilerine “revizyonistler” veya “aşırı şüpheciler” adı verilen bu grubun bir kısmı klasik İslâm kitabiyatını edebiyat ürünleri olarak değerlendirip, bunlara dayanarak ilk dönemle ilgili tarihsel inşâya gidilemeyeceğini, bu eserlerin sadece yeni doğmakta olan toplumun kökenlerini ilahi irâdenin yönlendirdiğine inananların tarihi algılama biçimini ortaya koyabileceğini ileri sürerken, bir kısmı da, erken dönem İslâm tarihine ilişkin yapılacak çalışmaların daha ziyade gayrimüslimlerce yazılan Arapça, Süryânîce, İbrânîce, Latince, Ermenice ve Kıptîce hâricî kaynakları esas alması gerektiğini savunmuşlardır. Revizyonistler iddialarını temellendirmek için İslâm kaynaklarının ortaya çıkış süreci ile Kitâb-ı Mukaddes metninin oluşumu arasında paralellik kurmaya çalışmış, neticede Müslümanların on dört asırdır ortaya koydukları İslâm'ın ilk iki asrının tarihselliğine ilişkin birikimi toptan red aşırılığına gitmişlerdir. İslâmî rivâyet malzemesinin menşei ve tarihselliğiyle ilgili farklı epistemolojik öncüllerden hareket ettikleri için, revizyonist oryantalistler ile İslâmî paradigmaya dayanan Müslüman ilim adamlarının bir noktada kesişme şansı gözükmemektedir.

Kaynakça

- Asfaruddîn, Asma. *The First Muslims: History and Memory*. London: Oneworld Publications, 2013.
- Avcı, Remzi. *Alman Oryantalizmi: Carl Heinrich Becker ve Martin Hartmann Örneğinde Osmanlı Toplum ve Söylemi*. Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi. Mardin 2018.
- Barton, John - Muddiman, John. *The Pentateuch*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Bennett, Clinton. *In Search of Muhammad*. London and New York, 1988.

- Brown, Jonathan A.C., *Hadith Muhammad's Legacy in the Medieval and Modern World*. Oxford: One World, 2009.
- Buaben, Jabal M., *Image of the Prophet Muhammad in the West*. Leicester: Islamic Foundation, 1996.
- Calder, Norman. "The Barahima: Literary Construct and Historical Reality". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 57 (1994): 40-51.
- Conrad, Lawrence I., "Abraha and Muhammad: some observations apropos of chronology and literary *topoi* in the early Arabic historical tradition". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 50 (1987): 225-240.
- Conrad, Lawrence I. "The Conquest of Arwad: A Source-Critical Study in the Historiography of the Early Medieval Near East". *The Byzantine and Early Islamic Near East, Studies in Antiquity and Early Islam*. Ed. Averil Cameron, and Lawrence I. Conrad. 317-40. Princeton: The Darwin Press, 1992.
- Conrad, Lawrence I. "Editor's Introduction". *The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors*, Josef Horovitz. 15-16. Princeton-New Jersey: The Darwin Press.
- Crone, Patricia – Cook, Michael. *Hagarism: the Making of Islamic World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Crone, Patricia. *Meccan Trade and the Rise of Islam*. Princeton: Princeton University Press, 1987.
- Crone, Patricia. *Slaves on Horses: The Evolution of the Islamic Polity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Donner, Fred M. *Narratives of Islamic Origins*. Princeton-New York: The Darwin Press, 1998.
- Donner, Fred M. "Modern Approaches to Early Islamic History". *The New Cambridge History of Islam*. Ed. C. Robinson, 1: 625-647. Cambridge, 2011.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

- Donner, Fred M. "The Study of Islam's Origins since W. Montgomery Watt's Publications". Erişim: 2 Şubat 2019. https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/professor_fred_donner.pdf.
- Gibbon, Edward. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. 9.Cilt. London, 1820.
- Gilbert, Felix. "What Ranke Meant", *The American Scholar* 56/3 (1987): 393-397.
- Goldziher, Ignaz. "Historiography in Arabic Literature". *Gesammelte Schriften*. Ed. Joseph De Somogyi. 3. Cilt: 359-394. Hildesheim, 1967-73.
- Gökkır, Bilal. *Western Attitudes to the Origins of the Qur'an: Theological and Linguistic Approaches of Twentieth-Century English-Speaking Scholars from William Muir to William Montgomery Watt*. Doktora Tezi, The University of Manchester, Department of Middle Eastern Studies, 2002.
- Görke, Adreas – Schoeler, Gregor. "Reconstruction Early Sira Texts: The Hıgra in the Corpus of 'Urwa b. al- Zubayr". *Der Islam* 82/2 (2005): 209-220.
- Görke, Andreas. "Tarihi Bir Şahsiyet Olarak Hz. Muhammed'in Araştırılmasında Beklentiler ve Sınırlar". Trc. Fatma Kızıl. *Yalova Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015): 207-219.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Yakındoğu Seyahatine Dair Eserler Bağlamında Ignaz Goldziher ve İlk İslâm Dünyası Tecrübesi". *Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*. Ed. Abdullah Aydınlı-Erdinç Ahatlı-İsmail Albayrak. 153-158. Ankara: DİB Yayınları, 2003.
- Hawting, Gerald R. "John Wansbrough, Islam, and Monotheism". *Islamic Origins Reconsidered: John Wansbrough and the Study of Early Islam, Method & Theory in the Study of Religion*, Ed. Herbert Berg. 23-38. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 1997.
- Hawting, Gerald R. *The Idea of Idolatry and the Emergence of Islam: From Polemic to History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

- Hillenbrand, Carole. "William Montgomery Watt: the Man and the Scholar". *The Life and Work of W. Montgomery Watt*, ed. Carole Hillenbrand, 3-19. Edinburg: Edinburg University Press, 2019.
- Hopwood, Derek. "An Approach to Islamic History". *British Society for Middle Eastern Studies* 7 (1980): 24-38.
- Horovitz, Josef. *The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors*. Princeton-New Jersey: The Darwin Press, 2002.
- Hourani, Albert. *Batı Düşüncesinde İslâm*. Trc. Celal A. Kanat, İstanbul: Pınar Yayınları, 1994.
- Hoyland, Robert O. "The Earliest Christian Writings on Muhammad: an Appraisal". *The Biography of Muhammad*. Ed. Harald Motzki. 276-295. Leiden, 2000.
- Humphreys, R. Stephen. *Islamic History: A Framework for Inquiry*. London, 1991.
- Ibn Warraq (ed.). *The Quest for the Historical Muhammad*. New York: Prometheus Books, 2000.
- Ibn Warraq. *The Origins of the Koran, Classic Essays on Islam's Holy Book*. New York: Prometheus Books, 1998.
- Jeffery, Arthur. "The Quest for Historical Muhammad". *The Quest for Historical Muhammad*. Ed. and Trc. Ibn Warraq. 327-48. New York: Prometheus Books, 2000.
- Jones, Charles E. "Obituary of John Wansbrough". *Times*, June 14, 2002.
- Khair, Bustami M. S. "Islamic Studies Within Islam: Definition, Approaches and Challenges of Modernity". *Journal of Beliefs&Values* 58/3 (2007): 257-266.
- Kızıl, Fatma. *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*. İstanbul: İsam Yayınları, 2013.
- Koren, Judith - Nevo, Yehuda D. "Methodological Approaches to Islamic Studies". *Der Islam* 68 (1991): 87-125.
- Kurt, Rudolph. "Wellhausen as an Arabist: Julius Wellhausen and his Prolegomena to the History of Israel". *Semita* 25 (1983): 111-115.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

- Lewis, Bernard. "The Study of Islam". *Encounter* 38 (1972): 31-41.
- Lewis, Bernard. *Islam and the West*. New York, 1993.
- Lings, Martin. *Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources*. New York: Inner Traditions International Ltd. and Hertfordshire, UK: George Alan and Unvin, 1983.
- Martin, Richard C. "İslâm Çalışmalarının Tarihi". *Batı'da Din Çalışmaları*. Trc.ve der. Ömer Mahir Alper.199-219. İstanbul: Medipol Yayınları, 2002.
- Mojaddedi, Jawid A. "Taking Islam Seriously: The Legacy of John Wansbrough". *Journal of Semitic Studies* 45 (2000): 103-114.
- Momigliano, Arnaldo. "Gibbon's Contribution to Historical Method". *Historia* 2 (1954): 450-63.
- Morony, Michael G. "Review of Hagarism". *Journal of Near Eastern Studies* 41/2 (1982): 157-159.
- Motzki, Harald. *The Biography of Muhammad: The Issue of Sources*. Leiden, 2000.
- Motzki, Harald. "The Collection of The Qur'an: A Reconsideration of the Western Views in Light of Recent Methodological Developments". *Der Islam* 78 (2001): 1-34.
- Motzki, Harald. "The Murder of Ibn Abi l-Huqayq: On the Origin and Reliability of Some Maḡāzī-Reports". *The Biography of Muhammad: The Issues of the Sources*. Ed. Harald Motzki. 170-239. Leiden: Brill 2000.
- Noth, Albrecht. *The Early Arabic Historical Tradition, A Source Critical Study*. Trc. Michael Bonner. Princeton: The Darwin Press, 1994.
- Peters, Frank E. "The Quest of Historical Muhammad". *International Journal of Middle Eastern Studies* 23 (1991): 291-315.
- Rodinson, Maxime. "A Critical Survey of Modern Studies on Muhammad". *Studies on Islam*, Ed. M. Swartz. 23-85. New York, 1981.

- Rogerson, John. *Old Testament Criticism in the Nineteenth Century England and Germany*. London, 1984.
- Rubbin, Uri. *The Eye of the Beholder: The Life of Muhammad as Viewed by the Early Muslims*. Princeton: The Darwin Press, 1995.
- Schimmel, Annemarie. *And Muhammad Is His Messenger: The Veneration of the Prophet in Islamic Piety*. Chappell Hill: North Caroline University Press, 2014.
- Schwartz, Regina. *The Book and the Text; The Bible and Literary Criticism*. Cambridge: Basil Blackwell, 1990.
- Schacht, Joseph. *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*. Oxford: The Clarendon Press, 1975.
- Schacht, Joseph. "A Revaluation of Islamic Traditions", *Journal of the Royal Asiatic Society* 2 (1949): 143-154.
- Southern, Richard W. *Western Views of Islam in the Middle Ages*. Cambridge, 1962.
- Tasseron, Ella Landau. "Process of redaction: The case of the Tamīmite delegation to the Prophet Muḥammad". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 49 (1986): 253-70.
- Tolan (ed), John Victor. *Medieval Christian Perceptions of Islam: a Book of Essays*. New York: Garland, 1996.
- Tomar, Cengiz. "Sarasinler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 116-117. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Van Ess, Joseph. "Review of Hagarism". *The Times Literary Supplement*, 7 July 1978: 998.
- Vitkus, Daniel J. "Early Modern Orientalism: Representations of Islam in Sixteenth- and Seventeenth-Century Europe". *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe: Perception of Other*. Ed. Michael Frassetto- David R. Blanks. 207-230. New York: St. Martin's Press. 1999.
- Wansbrough, John. *Quranic Studies*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

ON THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE WESTERN
STUDIES OF ISLAMIC HISTORY

- Wansbrough, John. *The Sectarian Milieu: Content and Composition of Islamic Salvation History*. Oxford University Press, 1978.
- Watt, W. Montgomery. "The Reliability of Ibn Ishāq's Sources". *Early Islam: Collected Articles*. W. Montgomery Watt. 13-23. Edinburgh: University Press, 1990.
- Watt, W. Montgomery. *Muhammad at Mecca*. Oxford, Clarendon Press, 1953.
- Watt, W. Montgomery. *Muhammad at Medina*. Oxford: Oxford University Press, 1956.
- Weil, Gustave. *Die poetische Literatur der Araber vor und unmittelbar nach Momammed, Eine historisch-kritische Skizze*. Stuttgart and Tubingen, 1837.
- Yapp, Malcolm. "John E. Wansbrough". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 57 (1994): 1-9.